

«АЛПОМИШ» ДОСТОНИДА ОИЛАВИЙ МАРОСИМЛАР ТАЛҚИНИ

Алламбергенова Нодира Гулмурзаевна
Ажиниёз номидаги НДПИ Ўзбек
адабиёти кафедраси доценти, ф.ф.д.
(PhD)

Аннотация: Мазкур мақолада «Алпомиш» достонида никоҳ тўйи билан боғлиқ маросимлар ва уларнинг бадиий талқинларитаҳлилга тортилади. Шунингдек, баъзи маросимларнинг бугунги кундаги кўринишлари баён қилинади.

Калит сўзлар: достон, маросим фольклори, никоҳ тўйи, анъана, трансформация.

Аннотация: В данной статье анализируются свадебные обряды и их художественные интерпретации в эпосе «Алпомиш». Также описан внешний вид некоторых ритуалов в наши дни.

Ключевые слова: эпос, обрядовый фольклор, свадьба, традиция, трансформация.

Annotation: In this article, wedding rituals and their artistic interpretations are analyzed in the “Alpomish” epic. Also, the appearance of some rituals today is described.

Key words: epic, ritual folklore, wedding, tradition, transformation.

Синкретик ҳодиса ҳисобланган маросим фольклори намуналарида вербал ва новербал (сўз ва ҳаракат) компонентлар ўзаро уйғунлик касб этади. Фольклоршунос Б.Саримсоқов ҳам: «Маросим фольклори икки муҳим компонентдан – ҳаракат ва сўздан ташкил топиб, уларни бир-биридан ажратиб ўрганиш мумкин эмас. Чунки бу икки компонент яхлит ҳолда маросимнинг ўзини ташкил этишини» таъкидлайди [3.19]. Саҳналаштирилган ҳаракатлар ва сўз уйғунлашган никоҳ тўйи билан боғлиқ маросимлар халқ достонларида бахшилар томонидан маҳорат билан куйланган. Улардан айримлари турли трансформациялар билан ҳозир ҳам ўтказилиб келинади.

Никоҳ маросими оилавий-маиший маросимларнинг энг қадимий ва барҳаёт шакли. Мазкур маросим инсоният турмуш тарзи билан боғлиқ ҳолда турли ўзгаришларга учраган ва халқ ҳаёти билан боғлиқ равишда доимо ўзгариб турувчи, ўз ичига бир қанча жанр ва компонентларни олувчи жанридир. Туркий халқлардаги никоҳ тўйи билан боғлиқ маросимларни шартли равишда учга бўлиш мумкин:

1) Никоҳ кунигача ўтказиладиган маросимлар: совчилик, (қулчилик), фотиҳа, куда тушиш, қиз йиғин ва бошқалар;

2) Никоҳ тўйи куни ўтказиладиган маросимлар: келин салом ёки бет очар, кампир ўлди, соч сийпатар, ойнага қаратар, оёқ босар, куёв сузилди, тизза букар ва бошқалар;

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

3) Никоҳ кунидан кейин ўтказиладиган маросимлар: келинга иш бериш, куёв чақирик, келин чақирик, куда кутиш ва бошқалар.

Достоннинг Фозил Йўлдош вариантыда никоҳ тўйи куни ўтказиладиган маросимлар тасвирланган бўлиб, улардан кўпчилиги бугун унутилган, айримлари эса турли ўзгаришларга учраган бўлса, яна бошқалари никоҳ тўйининг таркибий компоненти сифатида бугун ҳам ўтказилади. Буни фольклоршунос Б.Саримсоқов «Маросим фольклорининг сюжети, динамикаси бевосита маросим сюжетикаси, динамикаси билан боғлиқ экан тарихий тараққиёт натижасида у ёки бу маросимнинг таркибига янги-янги деталлар қўшилиб, айрим деталлар тушиб қолиши» [3.22] билан изоҳлайди.

Туркий халқлар никоҳ тўйи маросимининг таркибий қисми бўлган куйидаги маросимлар бугун ҳам ўзбек тўйларида ўтказилиб келинади. Шулардан бири «кампир ўлди» маросимидир. 1989 йили фольклоршунос М.Жўраев томонидан Бухоро вилоятининг Олот туманидаги Қассоббаёт қишлоғида яшовчи Мукаррам Бекмуродовадан ёзиб олинган мазкур русум ҳақида шундай дейилади: «Бир кампир бир болани кучоқлаб, уйнинг бурчагида ётади. У туш кўради ва:

Бир туш кўрибман,

Ажиб-ажиб иш кўрибман.

Олдир бешик ёнида,

Кўчқордай ул қўлида,

Давлатли, фарзандли иш кўрибман,-

дейди. Куда бўлиб келган хотинлар кампирга ҳам, болага ҳам пул (қаъда) берадилар» [2.35].

Достонда тилга олинган «соч сийпатар» маросими ҳам бугун турли шаклларда ўтказиб келинади. «Бу маросим Андижон, Бухоро, Сурхондарё вилоятларининг айрим қишлоқларида куёв хонадонида ўтказилади. Булунғур ва Қамашада келин уйида тутилган чимилдиқ ичида бажарилади. Қамашада чимилдиқ одатлари бажарилгач, келин-куёв чўк тушиб ўтиради. Кампирлар уларнинг устига кўрпа ташлайдилар. Куёв чопони енгига қистирилган фаранг рўмол билан келин сочларини юқоридан пастга қараб силайди» [4.50-51].

Ўзбек халқида «Келин салом» маросими никоҳ тўйининг энг асосий ва турли трансформацилар билан ҳозир ҳам сақланиб келаётган шакли ҳисобланади. Мазкур маросим келиннинг куёв хонадонига келганида ўтказилади. Маълумки, ҳар бир маросим халқ ҳаётининг ажралмас қисми бўлиб, муайян бир мақсадни кўзлайди. «Келин салом» маросими янги келган келинни куёв хонадонига, элу халққа таништириш мақсадида ўтказилади.

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Достоннинг ўзбек версияси Фозил Йўлдош вариантыда Барчинойнинг Қўнғиротга келин бўлиб келиши ва келин салом маросими қуйидагича тасвирланади:

*«Амалдорлар бекни ўртага олади,
Тахт устига буларни олиб жўнади.
Булартахтустидамазгилдатурди,
Саркарда, амалдорхизматниқилди,
Булбекларингвақтинхушлашибтурди
Барчинойниўрдагаопкептуширди.
Қиз-у хотинийгилибўрдагатўлган,
Канизларманқаторсафбўлибтурган,
Барчиннингадабинкўпқизларкўрган,
Адабманхулқигатабассумқилган.
Ўзбакларрасимишундайинбўлган:
Ўртагаўтёқибсаломни солган.
Чарчабкелдидебқарабтурмайди,
Ўтирганикўпқизларни қўймайди,
Салом солибичкаригакиради,
Хотин-қизларбарирасминқилади» [1.227]*

«Келин салом» одатда тўйнинг эртасига ўтказилади. Аммо Сурхондарё вилоятидакелин тушиб келган куниёқ бу маросим адо этилади» [9.66]. Достондан олинган юқоридаги парчада ҳамбу маросим келин келган куни ўтказилган.

Халқ достонлари ўзи мансуб миллатнинг ўзлигини, миллийлигини акс эттирувчи ноёб бадий-эстетик обида хисобланади. Шунинг учун ҳам уларда миллатга хос миллий анъаналар, маросимлар ва расм-русумлар бахшилар томонидан юксак пардаларда куйлаб келинади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Алпомиш.(айтувчи Фозил Йўлдош) – Тошкент: Фафур Ғулом, 2016.
2. Ой олдида бир юлдуз. (Маросим кўшиқлари) – Тошкент: Фафур Ғулом, 2000.
3. Саримсоқов Б.Ўзбекмаросим фольклори.– Тошкент: Фан, 1986.
4. ГулжаҳонМардонова. Нур тўла уй. – Тошкент: Меҳнат, 1992.
5. Gulmurzaevna, A. N. (2018). Karakalpak Folklore: The Epos “Alpamysh” and its Role in the Spiritual Life of People. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 7(6), 41-48.